

MEVLÂNÂ'YA AİT OLDUĞU DÜŞÜNÜLEN
KÜÇÜK BİR MESNEVİ: BÜLBÜL-NÂME

Dr. Gencay ZAVOTÇU*

Mevlânâ adına kayıtlı olan Bülbül-nâme, ismi şimdiye dek pek duyulmamış olan küçük bir mesnevidir. Tanınmamış olmasını bilinen yazma nüshasının tek oluşuna ve 55 beyitlik hacmine istinaden bir eser olarak telakki edilmeyişine bağlayabiliriz. Süleymaniye Kütüphanesi, Nâfiz Paşa Bölümü 502 numarada, Mevlânâ'nın diğer eserlerini de içeren bir yazmanın 2b-3a varakları arasında bulunan Bülbül-nâme Farsça olup, *Bülbül-nâme-i Hazret-i Mevlânâ kaddesallâhu sırrahu'l-a'lâ* başlığını taşımaktadır.

Günümüze dek Mevlânâ'nın diğer eserleri yanında *Bülbül-nâme* isminden bahsedilmeyişi, mesnevinin Mevlânâ'ya ait olup olmadığı hususunun şüphyle karşılanmasına yol açabilir. Bu şüpheleri artıracak nedenlerden birisi de ne başlıkta, ne de mesnevinin içerisinde Celâleddin-i Rûmî isminin zikredilmeyişidir. Eski kültürümüzde *Mevlânâ* kelimesinin *efendi* manasına geldiğini ve pek çok sarıklı ilim adamı ve şeyh tarafından sıfat olarak kullanıldığını hatırlayacak olursak, sadece başlıktaki Mevlânâ sıfatına bakarak Bülbül-nâme'nin Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye ait olduğunu savunmak araştırmacı zihniyete yakışmayacaktır.

Böyle olmakla birlikte, Bülbül-nâme'nin Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye ait olabileceği yolundaki kanaatimiz tümüyle mesnetsiz değildir. Bizde bu kanaatin oluşmasına iki hususun neden olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Bülbül-nâme'nin Mevlânâ'nın diğer eserlerini de bünyesinde toplayan bir yazma (külliyyat) içerisinde bulunmasıdır. Bu bizce fazla itibar edilecek bir sebep değildir. Fakat Bülbül-nâme'nin Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye ait olabileceğini düşündürecek başka bir neden daha vardır ki, bizce dikkate alınması gereken budur. Bu, mesnevinin Şems-i Tebrîzî'ye aıfta bulunan son beytidir. Mesnevi'yi kaleme almaktaki maksadının ahlakî ve felsefî düşüncelerini aktarmak ve öğüt vermek olduğu anlaşılan şâir, hadiselerin anlatımını bitirdikten sonra bir beyit daha söyler ve Şems-i Tebrîzî'yi bütün müminler ordusunun başı (önderi) olarak ilan eder. Biz, Bülbül-nâme'nin Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye ait olabileceği hususunda, mesnevinin

*Şems-i Tebrîzî ez-û dâdî nişân
An kı be-ser havl-ı cümle mü'minân*

(Bütün mü'minler ordusunun başını çeken Şems-i Tebrîzî ondan

* Atatürk Üni. Fen-Eld Fak. Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü Arş. Gör.

nişan veriyordu (öyle bir dervişe işaret ediyordu).)

şeklindeki son beytinin dikkate alınması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle Şems-i Tebrizi'nin Mevlânâ'nın hayatında ne kadar önemli bir yeri olduğu düşünülürse, bu kanaatimizin pek de sebepsiz olduğu söylenemez. Mesnevinin sonundaki yazılış tarihine işaret eden *Temmet: sene 66 zilkade 24* kaydının da, Mevlânâ'nın hayatta bulunduğu Hicri 666 (Ölm.: H.672-73) yılına tekabül ettiğini tahmin etmekteyiz.

Bülbül-nâme'nin Mevlânâ'ya ait olup, olmadığı hususu kadar Mevlânâ gibi mutasavvıf bir şahsiyetin bir Bülbül-nâme yazmaktan amacının ne olabileceği de merak edilebilecek diğer bir husustur. Okunması da gösterecektir ki, Bülbül-nâme'den maksat sadece gül ve bülbülün kıssasını aktarmak değildir. Şair Bülbül-nâme'de kendi ahlaki, felsefi ve tasavvufi düşüncelerini okuyucuya kavratmak endişesindedir. Bu özelliğiyle didaktik (öğretici) bir karakteri olan mesnevide gül ve bülbül, şairin fikirlerini okuyucuya takdiminde yardımcı birer araç konumundadırlar. Adının Bülbül-nâme olmasının ise bünyesindeki ilk kıssanın gül ve bülbül kıssası olmasından kaynaklandığını sanmaktayız. Zaten gül ve bülbül kıssasına tahsis edilen kısım, Bülbül-nâme'nin toplam hacminin yaklaşık üçte biri kadardır. 55 beyitlik mesnevinin tamamı gül ve bülbülün kıssasına tahsis edilmemiş değildir. Gül ve bülbülün macerası mesnevinin ilk 18 beyti içerisinde, bu 18 beytin de 4 ila 18. beyitleri arasında bahis konusu edilmiştir. Ayrıca diğer gül ve bülbül hikayelerinden farklı olarak burada asıl anlatılmak istenen gül ve bülbülün kıssası değildir. Gül ve bülbülün kıssası bu bahçıvan etrafında cereyan eden olaylardan sadece bir tanesidir. Mesnevide gül ve bülbülün kıssasından başka hadiseler de zikredilmiştir. *Ferruh* adlı padişahın bahçıvanı etrafında cereyan eden bir seri hadisenin aktarılmasındaki amaç, bu olaylardan insanların ahlaki dersler çıkarmalarını sağlamak ve onlara öğüt vermektir. Zaten şairlerin mesnevilerdeki genel kanaatleri de budur: anlatıtları hadiselerden okuyucunun birtakım sonuçlar çıkarmalarını sağlamak. Yani "*Kıssadan hisse çıkarmak*." Bülbül-nâme'nin Mevlânâ'ya ait olma ihtimalini göz önünde bulundurursak- ki yukarıdaki nedenlere istinaden bizim kanaatimiz bu yoldadır- Mevlânâ gibi mutasavvıf bir şahsiyetin tasavvufi düşüncelerini kıssalar vasıtasıyla aktarması ve insanların zihnini açmaya çalışması gayet doğal karşılanabilir.

Fâ'rlâtün, jâ'rlâtün, jâ'rlüm kalıbıyla yazılmış olan Bülbül-nâme 55 beyitlik küçük hacmine rağmen zengin bir olay örgüsünü ihtiva etmektedir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış olmasına rağmen mürettep bir mesnevi tertibinde değildir. Bir mesneviden ziyade orta uzunlukta bir şiir (poem) görünümünde olan Bülbül-nâme'de baş taraftaki dini şiirler veya devir büyüklerine medhiye v.b. kısımlar (giriş kısmı) bulunmayıp, ilk beyitten itibaren hadiselerin anlatımına geçilmektedir.

*Pâdişâhi bûd Ferruh nâm-ı ü
Bâğ-bânî bûd der eyvân-ı ü*

(Adı Ferruh olan bir padişah vardı. Onun da eyvanında bir bahçıvan vardı.)

şeklindeki ilk beyti takiben bahçıvan vasfında iki beyte yer verilip, arkasından da gül ve bülbül kıssasına geçilmiştir. Gül ve bülbülün kıssası 4 ila 18. beyitler arasında dikkatlere sunulmuş, 18. beyitten itibaren kıssalarının son ermesiyle birlikte devre dışı kalmışlardır. Mesnevi gül ve bülbül kıssasının bitmesiyle sona ermemiş, birbiriyle sebep-sonuç yönünden bağlantılı farklı hadiselerle sürüp gitmiştir. Birkaç beyit içerisinde takdim edilen bu hadiselerin sonunda ise “*İyiliğe iyilik, köyülüğe kötülük ulaşır.*” manasındaki “*Nikuyî-râ nik bed-râ bed resed*” cümlesi tekrar edilmiştir.

İlk hadisesinin kahramanına istinaden *Bülbül-nâme* ismiyle anılan ve bir eser mesabesinde olmayan mesnevide birden fazla hadiseye yer verilmiş olması, mesnevinin kendi içerisinde bir bütünlüğe sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu durum *Bülbül-nâme*'de bir bütünlüğün olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. *Bülbül-nâme*'deki bütünlük, diğer mesnevilerde olduğu gibi tek bir hadise veya konu etrafında teşekkül etmiş bir bütünlük değildir. Bu bütünlük mesnevide okuyucuya kavratılmak istenen anafikir etrafında teşekkül etmiş bir bütünlüktür. Her hadise sonunda tekrarlanan “*İyiliğe iyilik, köyülüğe kötülük ulaşır.*” düşüncesi *Bülbül-nâme*'nin anafikridir ve mesnevideki bütünlük de bu anafikir etrafında vücut bulmaktadır.

Bülbül-nâme'de sebep-sonuç itibarıyla birbiriyle bağlantılı olan ve bu sebep-sonuç ilişkisini doğrular mahiyette periyodik olarak takdim olunan olayları şu şekilde özetleyebiliriz: Ferruh adlı bir padişah, bu padişahın da bahçesine bakmakla yükümlü bir bahçıvanı vardır. Gül mevsiminde taze gülü görmek için her gün bahçeye giden bahçıvan, yaz gelmiş olmasına rağmen gülün hala açılmadığını görüp şaşırır. Bir hafta sonra gül açılır, fakat gülün kokusunu alan bülbül gidip gülün yapraklarını birer birer koparır. Sabbahleyin gülü dermek için bağa gelen bahçıvan gülü bulamaz ve yapraklarının bülbül tarafından koparıldığını farkedip üzülür. Durumu gidip padişaha haber verir. Padişah bahçıvana: “*Ona da o ulaşır. İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.*” diyerek mukabelede bulunur.

Bahçıvanın güzel bir oğlu vardır. Gülün yapraklarını koparan bülbülü öldürmeğe karar verir ve bahçenin ortasına bir tuzak kurar. Tuzaka düşen bülbül kurtulamaz ve canını teslim eder. Çocuk koşarak bülbülü öldürdüğünü babasına haber verir. Bülbülün öldüğünü duyan ahçıvan, içinden: “*Kuş kendi cezasına teslim.*” diye mırıldanır ve -daha evvel padişahdan duyduğu- gaipten gelen “*İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.*” öğüdünü duyar.

Bahçivanın çok sevdiği bir kuşu vardır. Kuş bahçenin ortasında bir gün uykuda iken bir yılan sürünerek gelir ve onu ısırarak öldürür. Kuşu köşe-bucak arayan bahçivan onu bağın ortasında ölmüş vaziyette bulur ve bu sırada bir yılanın dönüp kıvrılarak yanından uzaklaştığını görür. Tekrar padişahın huzuruna gider ve padişaha bir yılanın kuşunu öldürdüğü haberini verir. Padişah ta ahçıvana: "*Ona (bu) layıktır.*" der. akabinde de "*İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.*" öğüdünü yineler. Bahçivan bir gün ekinlere su verirken tarlanın köşesinde kuşunu öldüren yılanı uykuda görür. Elindeki kürekle yılanın başına vurup öldürür ve padişahın huzuruna gelip, yılanı öldürdüğünü haber verir. Padişah bu kez: "*Bu gün yılanı öldürdün. O öğüde can u gönülden kulak ver.*" şeklinde mukabelede bulunur ve arkasından "*İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.*" şeklindeki öğüdünü yineler.

Günlerden bir gün padişahın haremindeki cariyele suya girmek ve serinlemek için bahçenin ortasındaki havuzun yanına gelirler. Cariyelerin havuza gireceklerini anlayan bahçivan bir ağacın dalına çıkıp, gizlice onları seyretmeğe başlar. Cariyeler üzerindeki çıkarıp, birer ikişer havuza dalarlar. Kısa bir süre sonra cariyelerden biri kendilerini seyretmekte olan bahçivani farkeder ve bağırıp, çağırarak diğer kadınları durumdan haberdar eder. Kadınlar sudan çıkarlar ve bahçivani ağaçtan aşağı düşürüp, tartaklayarak padişahın huzuruna götürürler. Bahçivanın cariyelerini gizlice izlediğini öğrenen padişah öfkelenir ve onu öldürmeğe karar verir. Padişah tarafından öldürüleceğini anlayan bahçivan: "*Nazenin padişah o öğüdü daha önce verdi.*" der ve daha evvel padişah tarafından kendisine hitaben söylenen "*İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.*" öğüdünü hatırlar. O ana kadar böyle akıllı bir cevapla karşılaşmamış olan padişah, bu cevaba karşılık bahçivani affeder. Mesnevîdeki olaylar silsilesi de bu şekilde sona erer. Mesnevînin son beyti ise- daha evvel belirtildiği üzere- Şems-i Tebrizî'nin yüceltilerek, müminler ordusunun başı ilan edildiği bir beyitle sona erer.

Özetinden de anlaşılacağı üzere Bülbül-nâme ahlaki, felsefi ve öğretici bir karaktere sahiptir. İlgineceklerle faydalı olacağı düşüncesiyle mesnevînin tamamını takdim etmeği uygun görüyoruz.

بلبلنامه حضرت مولانا قدسنا لله سره الاعلا

Bülbül-nâme-i Hazret-i Mevlânâ
(Kaddesallahu sirrahu'l-a'lâ)

- بادشاهی بود فرخ نام او
ناعتانی بود هر ایوان او
- Adı Ferruh olan bir padişah vardı.
Onun da eyvanında bir bahçıvan vardı.
- بروی کرم باغ شه حاصل شدی
بر کرفتی برد ان مقبل شدی
- Padişahın bağında yetişen taze meyveyi
alan kişi. Onun nezdinde kabul görürdü.
- بوسه دادی برد سه بهادش
خرج و ان بود مسغان دادش
- Şahın huzurunda yeri öperdi.
Şah da onun karşılığını verirdi.
- باغان در باغ شه وقت بهار
تا مکر ساله کن نور بهار
- Bahçıvan bahar olunca çiçeklerin arasında
taze gül guncasını bulurum diye bağa gitti.
- 5 حه کن دنا شکفته همور
من عحاب مانده در ماه همور
- Gül guncasını temmuz ayında hala
açılmamış gördü (ve) çok şaşırıldı.
- عدت هفته دهان نکشد کن
در دروغ سن مد سوی کن
- Bir hafta sonra gül açıldı. Gülün
kokusu bülbülün burnuna ulaştı.
- سن مد بر کشتی بر بهاد
سن نگه سن ترک کن بر باد داد
- Bülbül geldi. gülün yaprakları çoğaldı. Sonra
gülün yapraklarını birer birer yele verdi.
- باغان مد عهگاه سحر
تا جسده ان کن تار و مکر
- Bahçıvan seher vakti taze gülü
dermek için (bağa) geldi.
- گفت د سنه که فصل سنست
را که سن عشق روی گشت
- Dedi: "Bülbü gülün yüzüne aşık oldu-
ğundan anladım ki bülbül mevsimidir."
- 10 کف ر کف ر کف ر کف ر کف ر کف ر
من بر بره همور سن ر سع
- Elini eline vurdu. "Eyvah! Ben
bülbülün kanını kılıçla dökeyim." dedi.

باغبان شد پیش سلطان حال گفت
بش بد کار را احوال گفت

گفت سلطان: «وای آن خود رسد
یکویی را بیست ساله رسد»

دعا را بود زمانت بمر
دامر نهاد بهر جانور

در افتد گل مسکین نداه
تا سترد کبر گل را نگاه

15 گل مسکین جو در ده افتد
گل سیر در ده کورک حال رسد

در دینده در دران حالت خبر
گفت رحمن را کخشم ای سیر

عند خود کخشمی گل شد
گفت گل در قصص خود رسد

خلف و داد رعیت د
گفت آنمرد - حری خود سیر

هر که و داد کرد آن خود رسد
سکبری را ست و سیر رسد

20 کورک - محمد - در باغ بود
در میان باغ جهش در بود

گفت: «گوشه ماری حرمه
بره کورک رفت و کورک را کرد»

Bahçıvan sultanın huzuruna varıp durumu anlattı. Körü iş yapan bülbülün durumunu anlattı.

Sultan: "Ona da o ulaşır. İyiliğe iyilik, kötülüğe de kötülük ulaşır." dedi.

Bahçıvanın güzel bir oğlu vardı.
Hayvanı yakalamak için tuzağı kurdu.

Miskin bülbülün tuzağa düşmesi için.
(Ve) bülbülün işini bitirmek için.

Miskin bülbül tuzağa düşünce,
kuş tuzağında can verdi.

Koştu ve durumu ilettili. "Ey babacığım,
bülbülü öldürdüm!" dedi.

Bahçıvan bülbülün öldüğünü duyunca:
"Bülbül cezasını buldu." dedi

Hatıf gaptten seslenmeğe başladı:
"Kuş kendi cezasına teslim." dedi.

Kötülük yapan kötülük bulur.
İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır "

O bahçıvanın kuşu bahçedeydi.
Bahçenin ortasında uykuya dalmıştı.)

Ansızın bir köşeden bir yılan süründü. danenin üzerindeki kuşun yanına gitti ve onu ısırıldı.

کورک مرסקین زرحم مار مرد
زهر مارش در دل امان جان سپرد

باغبان امان سوی ایوان شاه
بهر کورک هر سوی کردی نگاه

در ضرب بود چهر منو میدوبند
در میان باغ نور خفته دند

25 که کمال می برد کم چون مرده است
جان سپرس . حق سپرده است

در دوبند و هر دو چشمش بوسه داد
رمیده روی بر روست نهاد

ناکبای غلص و بیجان مار دوبند
کر میان دمی کورک جهید

گفت کشتی مار هرزند مر
موس و عمجوار و دلبز مرا

هر زمان کفتی که برخیز ای بسر
بخت جان من و نور بصر

30 مرده بود و مرده کی کوبد سحن
است بر سر می زد آن نیز کهن

تا آن بر درد سس شاه شد
شاه و رخ از آن نگاه شد

گفت حاجت چیست نیز باعدان
گفت ماری زد غر زبده بدان

Miskin kuş yılanın yarasından öldü.
Yılanın zehiri içine işledi ve canını teslim etti.

Bahçıvan padişahın eyvanına taraf
geldi. Kuş için her tarafa bakıyordu.

(Kuşu) arıyordu. her tarafa koşuyordu.
Bağın ortasında onu uyurken gördü.

Onun öldüğünü. tatlı canını Allah'a
teslim ettiğini zannediyordu.

Koştı ve her iki gözünü öptü.
yavaşça yüzünü yüzüne kovdu.

Ansızın kuşun tuzağının ortasında
fırlayarak dönen ve kıvrılan yılanı gördü.

Dedi: "Yılan benim oğlumun öldürdün. Benim
dılberimi, gam yiyenimi ve munisimi.

Benim canımın rahatı ve gözümün
nuru. Her zaman derdin ki " Kalk!"

Ölmüştü. Ölü nasıl konuşur.
O pir-i fani taşı başına vuruyordu.

Gönlünün acısıyla şahın huzuruna vardı.
Güler yüzlü padişah ondan haberdar oldu.

"Yaşlı bahçıvan. bu ne hal?" diye sordu.
Dedi: " Bir yılan oğlumun ısırды, bilmiş ol."

گفت تا بیز و بان حد رسد
حکمی را بیست و اندر گذارند

(Padisah) o yaşlıya dedi: "Ona (bu) layıktır.
İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük yaraşır."

روزی بعد از روزها برگشت
بعد از حدود بی دای گشت

Günlerden sonra bir gün bahçevanın
kendisi ekine su veriyordu.)

35 - کتبان و بر سره عمری رسید
حدی و بر سر حد حفته داد

Ansızın O, bir tarlanın kenarına vardı.
Kendi eğlunun kanlımı uyurken gördü.

احسان بدین بر مغر سرین
گشته شد از حد احسان بدین

Öylece başının ortasına bel (tie) vurdu.
O yılan ölü, canı bedenini terketti.

احسان بدین بیچاره
بخت گشته بود از احسان بدین

Bahçevan tekrar padisahın huzuruna geldi.
"O hilekar yılanı öldürdüm." dedi.

بخت بدین بر سره عمری رسید
بخت بدین از حد بدین رسید

(Padisah) "Bu gün yılanı öldürdün, git!
O öğüte can u gönülden kulak ver!" dedi.

حدی و بر سر حد حفته داد
حدی و بر سر حد حفته داد

Kam kötülük yaparsa, onun kendisine ulaşır.
İyiliğe iyilik ve kötülüğe kötülük ulaşır.

40 - کتبان مشان از حد رسد
حدی می از حدت نهان از حد رسد

Ansızın sultan haremde cömertlik
ve ihsanıyla yüzü başınıydı.

حدی و بر سر حد حفته داد
حدی و بر سر حد حفته داد

Padisahın özel kişileri olan cariyelerin her biri
küdretin temiz nurundan yaratılmıştır.

بر سر حد حفته داد
حدی و بر سر حد حفته داد

Civa gibi titreyen vücutlarıyla su
havuzunun kenarına geldiler.

باغبان ان حور بانو، چون ندان
وقت پنهان بر درختی از میاد

دختران چون بر میان فوتد زدند
حمله در آب دیوان عوتمه زدند

45 باغبان انجا نظر میکرد ساخت
ان کبیران دیند شخصی بر سرخت

گفت با دختران بصر کن هان بین
مرد در شاخ درخت اندر کمین

دختران بر عیش خود خارج شدند
حمله در باغیان و ایوان آمدند

دختران بر درخت انداختند
پیش سلطان کازان را ساختند

گفت سلطان من بیخ اندر
دختران گشته کرده اند بر سر

50 سلطان گفت که شاه درین
ان صحبت را کرده پیش ازین

هر که و ندانند ان خود آمد
کسی بر سرش و بند بر سر آمد

من چه نه کرده جز راه مسهر
تو بند کردی خود خوب ره

باغبان ان سخن دادند در حلال
با سید در جهان بسعدان فضا

Bahçıvan o hurleri görünce gizlice
gidip, bir ağaca çıkıp dinlendi.

Kızlar bellerine peştemal bağladılar
(ve) hepsi akan suya daldılar.

Bahçıvan oraya dikkatle bakıyordu. O cariye-
lerden biri ağacın üzerinde bir şahıs gördü.

Kadına: "Bak da gör!" dedi.
"Adam ağacın üzerinde pusuda."

Kızlar yüzmekten vazgeçtiler. hep
birden bağıp, çağırmağa başladılar.

Bahçıvanı ağaçtan (aşağı) attılar
Sultanın huzurunda onun işini bitirdiler.

Sultan: "Ben keskin kılıçla bahçıvanı
ağlatarak (inleterek) öldürürüm." dedi.

Bahçıvan: "Nazenin padişah o öğüdü
daha önce verdi." diye cevapladı.

Kim kötülük yaparsa, onun kendisine
ulaşır. İyiliğe iyilik, kötülüğe kötülük ulaşır.

Ben kötülük yapınca cezamı verirsin.
Sen kendi kötülüğünden nasıl kurtulursun?

O söz bahçıvanı kurtardı. Sultan o ana-
dık dünyada (böyle) kısas görmedi.

تا تو می نشانی و سگ اندیش باش
مرهم درد دل درویش باش

Gücün yettğince iyi ve iyilik düşünen ol.
Dervişin gönül yarasına merhem ol.

شمس تبریزی از او ددی نشان
آن که به سر حیل جمله مؤمنان

Bütün mü'minler ordusunun başını çeken
Şems-i Tebrizi ondan nişan veriyordu (Böyle
bir dervişe işaret ediyordu).

Temmet: 24 zilhicce sene 66